
FRANSA: DEVRİM'E TUTSAK ÜLKE

*Bilal Canatan**

ÖZET

Fransa'nın güncel sorunlarının çoğu Fransız Devrimi'nin getirdiği paradigmadan kaynaklanmaktadır. V. Cumhuriyet ile I. Cumhuriyet arasındaki paralellikler aşikar olmakla birlikte, esas neden Devrim'in ruhunda aranmalıdır. Antisosyal kriticizm, soyut akılcılık ve iradeci pozitivism Fransa'yı olumsuz yönde etkilemektedir.

Anahtar Terimler: Fransız İhtilâli, Fransa, Devrim, Edmund Burke, Cumhuriyet

GİRİŞ

İngilizlerle Fransızlar arasındaki tarihi rekabet iyi bilinmektedir. Fransız Devrimi'nin bugüne kadar yapılan en başarılı analizi ve en köklü eleştirisi olan *Reflections on the Revolution in France*'ın bir İngiliz'e, Edmund Burke'e, ait olmasında bu rekabetin ne ölçüde etkili olduğunu bilemeyiz. Ancak, İngilizler'in Devrim'in çelişkilerini ortaya koyan bir başka fenomene, Madame Tussauds Mumya Müzesi'ne, ev sahipliği yapmaktan dolayı açığa vurmak istemedikleri bir mutluluk duydukları söylenebilir. Aslen Fransız olan Madame Tussaud'nun Fransız Devrimi'nde giyotinle kafası kesilen aristokratların masklarını yaptıktan sonra neden İngiltere'ye taşınma ihtiyacı duy-

* Araş. Gör., Kırıkkale Üniversitesi, İİBF, Kamu Yönetimi.

duğu açıktır. Günümüzde Londra'nın en çok ziyaret edilen yerlerinden biri olan Madame Tussauds Mumya Müzesi'nin Fransız Devrimi'nin paradokslarının vulgarizasyonunda *Reflections*'dan daha etkili olduğu söylenebilir. Fransız Devrimi'nden kesitlere yer verilen *Chamber of Horrors*'da, duvara asılı Yurttaş ve İnsan Hakları Beyanname'sinin önündeki bir giyotin - Marseillaise eşliğinde- durmadan insanların kafasını kesmektedir.

Aslında Devrim'in çelişkilerini görmek için *Chamber of Horrors*'a gitmeye lüzum yok. Fransa'da son zamanlarda yaşanan siyasi ve sosyal gelişmeleri alt alta sıraladığımızda Fransız Devrimi'nin neden olduğu marazlar konusunda bir fikir edinmek mümkün. Devrim'in Fransa'nın yazısız Anayasası olduğunu kabul edersek, bu ülkenin son zamanlarda yoğun bir şekilde yaşadığı huzursuzluktan hangi paradigmanın sorumlu olduğu ortaya çıkacaktır.

Biz bu yazıda önce Fransa'nın yeni çağa ayak uydurmakta çektiği zorlukları örneklendiren bazı gelişmelere dikkat çekeceğiz. Sonra bu sorunların geri planındaki paradigmayı araştıracağız. Son olarak, muhafazakarlık ideolojisinin Devrim konusundaki kabullerini sorgulayacağız.

21. YÜZYILIN BAŞINDA "FRANSA MESELESİ"

Yeni yüzyılın başından bu yana Fransa'yı ne ile hatırlıyoruz?

Konuya negatif bir perspektifle bakıp tek yanlı bir şekilde sadece olumsuz gelişmeleri sıralamak elbette doğru olmaz. Ancak Fransa'nın 1802-1848 arasında Afrika'dan sökerek Karaiblere köle olarak pazarladığı bir milyonu aşkın insandan özür dilemek için 2006'dan itibaren kabul ettiği 10 Mayıs Kölelik Mağdurlarını Anma Günü'nden başka, bu dönemde kayda değer bir müspet gelişme bulmakta hakikaten güçlük çekiyoruz. Liberal dünyanın yirminci yüzyılın ilk yarısında faşizme, ikinci yarısında ise komünizme karşı verdiği mücadele çerçevesinde aldığı dış destekle ayakta kalabilen Fransa, bu zırhın 1989'dan itibaren kalkmasıyla birlikte bir toplum ve siyaset modeli olarak gerilemekte ve son zamanlarda daha ziyade olumsuz haberlerle gündeme gelmektedir.

Fransa, bu dönemde öncelikle 29 Ocak 2001'de kabul edilen Ermeni Soykırımını Kanunu ile gündeme geldi. Tek maddeden oluşan 2001-70 sayılı Kanunla "Fransa, 1915 tarihindeki Ermeni katliamını tanımaktadır." Bu örneğin en başta verilmesi tamamen kanunun kabul tarihi ile ilgilidir ve söz konusu Kanun, Fransız Devrimi'nden tevarüs edilen pozitivist "légicentrisme"i (kanunmerkezlilik) örneklendirdiği için anlamlıdır. Bu, aynı zamanda bilim dünyasında infiale neden olan "kanunla tarih yazma" teşebbüslerinin 21. yüzyıl-

daki ilk örneğidir. Nitekim, 2005-158 sayılı ve 23 Şubat 2005 tarihli bir Kanun "okul müfredatlarının, Fransız sömürgeciliğine, özellikle Fransa'nın Kuzey Afrika'daki icraatına, olumlu bir şekilde yer vermesini" öngörmektedir.¹ Ermeni Soykırımı Kanunu'na "Ermeni soykırımını inkar edenlerin cezalandırılması" hükmünü eklemeyi amaçlayan ve 2006'nın son aylarında Millet Meclisi'nde kabul edilerek Senato'ya gönderilen Kanun teklifini de aynı çizgide değerlendirmek gerekir.

Pozitivist *légicentrisme*'in yukarıda sıraladığımız taşkınlıkları, bilim dünyasında infiale neden olmuş ve Jean-Pierre Azéma, Elisabeth Badinter, Marc Ferro, Jacques Julliard, Pierre Nora, Mona Ozouf ve Jean-Pierre Vernant gibi isimlerin de içinde bulunduğu bir grup tarihçi önce 13 Aralık 2005'te *Libération*'da yayımladıkları, sonra da 6 Mayıs 2006'da *Agence France Presse*'e gönderdikleri benzer içerikli bildirimlerle "kanunla tarih yazma" teşebbüslerine karşı çıkmışlardır. Tarihin kanun konusu olarak görülmesine karşı çıkan tarihçiler "kanunla resmi hakikatler vaz'edilmesinin demokratik bir rejime yakışmadığını" belirtmektedirler. "Tarih için özgürlük" isteyen söz konusu bildirimlerde, "bu tür kanunların, ifade özgürlüğünü ihlal edeceğine; araştırmacıları ve eğitimcileri rehin alacağına" işaret edilmektedir.²

21. yüzyılın ilk yıllarında Fransa'yı dünya gündeminin ilk sırasına oturtan bir başka konu da ülkede 2005 sonunda yaşanan banliyö olayları ile 2006 başında yaşanan gençlik olayları oldu. Kuzey Afrika kökenli iki gencin polis tarafından takip edildikleri sırada bir trafo merkezine sığınarak elektrik çarpması sonucu ölmesi, banliyöleri sokağa döktü. Banliyölerin isyanı, yıllardır göz ardı edilen ırkçı ayrımcılık meselesini bütün çıplaklığıyla göz önüne serdi. Evrenselci insan hakları söyleminin "renk körlüğü", ülkede aldatıcı bir rehavete neden olmuştu. Ancak, Fransa'nın daha fazla kaçamadığı bu yüzleşme, Devrim'den bu yana üzerine toz kondurulmayan "entegrasyon paradigmasının, aslında kurumsal ırkçılığın inkarını kolaylaştıran bir kılıf haline geldiğini"³ gösteriyordu.

¹ Bu kanun, özellikle Cezayir'de büyük tepkiyle karşılandı. Fransız Anayasa Konseyi'nin söz konusu hükmü "Anayasa ile yasama organına kapatılmış bulunan düzenleme yetkisi kapsamında bir konu olduğu" gerekçesiyle iptal etmesi (Décision n° 2006-203 L; 31 janvier 2006) bu tepkiyi dindirmeye yetmedi. Cezayir Cumhurbaşkanı Bouteflika, Nisan 2006'da yaptığı bir konuşmada tepkisini şu şekilde ifade etti: "Fransa, Cezayir'de bir kimlik soykırımı yapmıştır. Bu, bizim tarihimizi, dilimizi ve geleneklerimizi yok etmeye yönelik bir soykırımdır. Bu soykırım nedeniyle, biz kendimizi nasıl tanımlayacağımızı (Arap mıyız, Berberi miyiz, Avrupalı mıyız, Fransız mıyız) bilmiyoruz." (<http://tf1.lci.fr/infos/monde/0,,3296966,00.html>; Erişim Tarihi: 15 Şubat 2006.) Cezayir, 2005'te imzalanması planlanan Fransa-Cezayir Dostluk Anlaşması'nı imzalamaya hala yanaşmamaktadır.

² (<http://www.rfi.fr/actu/fr/afp/001/pol/060506142051.uxgonqlt.asp>; Erişim Tarihi: 11 Mayıs 2006)

³ FASSIN, Didier, "Riots in France and silent anthropologists", *Anthropology Today* 22, 2006, ss. 1-3.

Fransız sosyal modelini tartışmaya açan, sadece banliyö olayları değildi. Çalışma hayatını düzenleyen bir kanunun hükümlerinden hoşnut olmayan üniversite öğrencilerinin ve onlara destek veren liselilerin 2006'nın ilk aylarında yaptıkları gösteriler Fransa'da hayatı felce uğrattı. Devrim'in eşitlikçi (aslında "üniformalist-tektipçi" demek daha doğru olur) ruhundan beslenen bu olaylar aynı zamanda Devrim kültürünün ulaşabileceği boyutlar konusunda da fikir vermektedir. Fransız Devrimi'nin kutsanması, ülkede devrimlerin meşrulaştırılmasına ve halkın her vesileyle sokağa inmesine neden olmaktadır. Fransızlar, siyasi ve toplumsal sorunlar karşısında reformlarla çözüm aramak yerine şiddeti tercih etmektedirler.

Fransa'yı geçtiğimiz dönemde dünya gündeminin ön sıralarına taşıyan bir başka gelişme de AB Anayasasının Fransız seçmenler tarafından reddedilmesi oldu. Avrupa Birliği'nin kurucu üyesi olan ve başlangıçtan bu yana bütünleşmiş bir Avrupa'yı savunagelen Fransa 24 Mayıs 2005'te, eski Cumhurbaşkanı Valéry Giscard-Estaing başkanlığındaki bir heyetin hazırladığı AB Anayasası'na hayır diyordu. "Hayır" oyunun nedeni, Fransız sosyal modelinin ve iş imkanlarının tehdit altına girmesi ya da zamansız biçimde gündeme getirilen Türkiye'nin üyeliği tartışması nedeniyle Avrupa kimliğinin tehdit altına girmesi olabilir. Burada önemli olan, Anayasa referandumunun Fransa'daki huzursuzluğu ortaya koymasıdır. Kendi bünyesinde yabancıları hatta kendi yurttaşlarını sisteme entegre etme kapasitesini yitiren Fransa, uluslararası camiaya entegre olmakta da zorlanmaktadır. Bu uyum sorunu, konjonktürel ekonomik bunalımlardan çok, Devrim'in temel değerlerinin başında gelen "milli egemenlik" kavramının arkaik bir yorumundan kaynaklanmaktadır. Merkezîyetçi ve üniter ulus-devletin prototipi olan Fransa, çokkültürlü toplumlar için olduğu kadar ulus-üstü entegrasyon projeleri için de model olma şansını yitirdiğini fark etmenin tedirginliği ve hırçınlığı içindedir.

Bütün bu gelişmeler, Fransa'yı "21. yüzyılın başındaki huzursuz ülke" olarak karşımıza çıkarmaktadır. Fransa, artık cazibe merkezi olmaktan çıkmıştır. İradeci pozitivizmin materyalist egoizmle çok sık ve rahatlıkla bir araya gelebildiği bir ülke ne kendi yurttaşlarına ne de dostlarına güven vermektedir. Avrupa Projesi, Fransa'yı beklemektedir. Atlantik Projesi, Fransa'yı beklemektedir. Bu şartlarda, bir "Fransa meselesi"nden söz etmek, abartılı ya da hissi bir yaklaşım olarak görülmemelidir.

I. CUMHURİYET'TEN V. CUMHURİYET'E: DEĞİŞEN BİR ŞEY YOK

Fransız Devrimi esas itibarıyla iki döneme ayrılır: Meşrutî Monarşi (1789-1792) ve Cumhuriyet (1792-1799). Benimsediğimiz bakış açısına göre bu iki dönemden birini diğerinden daha üstün tutabiliriz. Esasen, böyle bir tercih yapmak zorunda da değiliz. Biz, Fransa'da yaşanan sorunların V. Cumhuriyet'e özgü olup olmadığını anlamak için Devrim'in Cumhuriyet aşamasıyla mukayeseli bir değerlendirme yapmak istiyoruz.

I. Cumhuriyet, Konvansiyon adı verilen Kurucu Meclis'in ilk toplantısını yaptığı 21 Eylül 1792 tarihinde başlar. Konvansiyon'un Monarşi'nin ilgasından sonra yaptığı işlerin başında "tarihi sıfırlamak" gelir. 22 Eylül tarihli bir kararla, Konvansiyon'un toplandığı gün -21 Eylül 1792- bir tür Milat olarak kabul edilmiştir. Bundan böyle, yıllar "Yıl I, Yıl II, Yıl III, ..." şeklinde anılacaktır. Konvansiyon, bununla yetinmeyerek kendi bünyesindeki Eğitim Komitesi'ni "rasyonel" bir takvim oluşturmakla görevlendirmiştir. 5 Ekim 1793'te kabul edilerek yürürlüğe giren "Devrimci Takvim", otuz günlük oniki aydan ve beş artık günden oluşmaktadır. Devrimci Takvim'e göre yeni yıl, 22 Eylül'de başlar. Aylara yeni isimler bulunmuştur: Vendémiaire, brumaire, frimaise, nivôse, pluviôse, ventôse, germinal, floréal, prairial, messidor, thermidor, fructidor. Artık günler ise Jakobenlerin Sansculotte'larla (Baldırı çıplaplar) yaptıkları ittifakı belgelercesine, "sansculottide I, II, III, IV, V" şeklinde adlandırılacaktır. Yedi günlük haftaların yerini on günlük dilimler (décade) almıştır. Günlerin isimleri de hafta içindeki sırasına göre "Birinci, İkinci, Üçüncü, ..." şeklinde belirlenmiştir.⁴

Devrimci Takvim, pozitivist légitimisme'in ulaşabileceği boyutları göstermesi bakımından çok anlamlı bir örnektir. V. Cumhuriyet'in tarih yazar kanunları, I. Cumhuriyet'in Takvim yapan kanunları yanında hayli masum durmaktadır. Devrimci Takvim, muhafazakar ideoloji mensuplarının Devrim'e yönelttiği "tarihten kopuş" eleştirisinin de ötesinde, bir "zamandan kopuş" örneğidir. Kilise mensuplarına tepkinin zirveye çıktığı bir dönemde girişilen Hristiyanlığın toplumdaki izlerini tamamen silme mücadelesi, bu tercihi anlamamıza yardımcı olabilir, ancak böylesi bir kopuşu meşrulaştırmaya yetmez.

Jakoben akıl, zamanı yeniden "kurmak"la yetinmemiş; bir de Tanrı vaz'etmeye kalkışmıştır. Hristiyanlık yerine seküler bir din ikame etme düşüncesi Devrim'in başlangıcından bu yana gündemde olmakla birlikte, he-

⁴ GODECHOT, Jacques, *Les institutions de la France sous la Révolution et l'Empire*, 3. édition, PUF, Paris, 1985, s. 424-425.

nüz kurumsallaşmamıştı. Devrim'in ateizmle özdeşleştirilmesinin geniş halk kesimlerini Devrim'e karşı harekete geçirmesinden endişe eden Robespierre'in 18 floréal Yıl II'de (7 Mayıs 1794) Konvansiyon'a kabul ettirdiği bir *kanunla*, bir Yüce Varlık ve ruhun ölümsüzlüğü inancını esas alan bir *din kuruldu*. Bu kanunun birinci maddesine göre, "Fransız halkı, Yüce Varlık'ın mevcudiyetini ve ruhun ölümsüzlüğünü kabul eder." Yeni dinin ameli hükümleri de ihmal edilmemiştir; kanunun ikinci maddesine göre, "Yüce Varlık inancının gerektirdiği amel, İnsan Haklarının gözetilmesidir (hayata geçirilmesidir)." 23 floréal Yıl II (12 Mayıs) tarihli bir başka kanun da, bundan böyle ibadet mahallerinin ön cephesine "Akıl Mabedi. Fransız halkı, Yüce Varlık'ın mevcudiyetini ve ruhun ölümsüzlüğünü kabul eder." ibaresinin yazılmasını hükme bağlamaktadır.⁵

Liberal bir söylemle başlayan Devrim'in *liberticide* (özgürlükleri yok eden) anlarını örneklendiren bu uygulamalar dikkate alındığında günümüz Fransa'sının düşünce özgürlüğüyle, ifade özgürlüğüyle, inanç ve ibadet özgürlükleriyle çelişen kanunlarına ve uygulamalarına şaşmamak gerekir. Belki de, Terreur döneminden aşına olduğumuz fiziki şiddet uygulamalarına günümüzde başvurulmadığı için mutlu olmalıyız.

Fransa'nın "farklı olan"ı kabullenmekte ve "farklı olan"a entegre olmakta yaşadığı sıkıntının temelindeki üniformist düşüncenin örneklerini de I. Cumhuriyet'te bulmak mümkün. Yurttaş ve İnsan Hakları Beyannamesi'ndeki "hukuki eşitliği" ekonomik alanda somutlaştırmak kaygısıyla hareket eden Jakobenler, Paris'teki Sans-culotte'ların da etkisiyle, farklılıkların tanınmasını bir tür ayrımcılık olarak gören bir "mutlak eşitlik" anlayışını hayata geçirmeye çalıştılar. Yukarıda konu edindiğimiz Devrimci Takvim'de yeni yılın 22 Eylül tarihinde başlatılması bir tesadüf değildi. Yeni yıl, geçgündüz eşitliğinin yaşandığı 21 Eylül'den sonraki gün başlatılıyordu. Yurttaşlar arasında eşitliği sağlamak için her tür özel ünvana son verilmesinin yanı sıra, ressam David'e bütün yurttaşlar için tek tip bir kıyafet hazırlama görevi verildi. Antik Yunan modasına göre hazırlanması öngörülen bu üniforma, Fransızları kölelikten henüz kurtulamamış olan diğer halklardan ayırt etmeye yarayacaktı.⁶

Jakobenlerin eşitlik saplantısı, yarım kalan "burjuva eşitliğini" ikmal etme kaygısıyla açıklanabilir. Ancak, eşitlik ilkesinin Fransa'da oynadığı merkezi rol I. Cumhuriyet'le sınırlı değildir. Devrim'in üç ilkesinden belki de en etkili olanı, eşitlik ilkesidir. Ekonomik alanda somut eşitlik, siyasi ve medeni

⁵ Aynı eser, s. 429.

⁶ SOLE, Jacques, *La Révolution en questions*, Seuil, Paris, 1988, s. 306.

alandanda da mutlak eşitlik olarak anlaşılana eşitlik ilkesi, sadece Fransız Devrimi ile Komünist Devrim arasındaki içsel bağlantıyı izah etmekle kalmayıp, Fransızların gerek içte gerekse dışta kendilerinden bir şekilde farklı olan kişilerle ya da topluluklarla bir arada yaşama noktasında karşılaştıkları sorunların nedenlerini anlamamızı da kolaylaştırmaktadır. Fransa, yabancıyı, “Fransız (gibi) olması şartıyla” kabul etmektedir. Banliyö olayları da zaten “entegrasyon” adına yürütölen “asimilasyon” politikasına verilen bir tepkidir.

I. Cumhuriyet, kendi “eşitlik ve özgürlük” anlayışını kabul ettirmek uğruna huzurlu bir gün görmedi: İçeride Federalistlerle ve Girondinlerle; dışarıda ise yedi düvelle savaş halindeydi. V. Cumhuriyet, sıcak bir çatışmadan uzak olmakla birlikte, kendini her an hissettiren bir sinir harbi içindedir.

TERÖR'ÜN SORUMLUSU KİM?

V. Cumhuriyet'le I. Cumhuriyet arasındaki paralellikler, Fransızların “*plus ça change, plus c'est la même chose* (değiştikçe, aynı şey oluyor)” deyişini haklı çıkartacak türden. Ancak, Fransa'nın bütün sorunlarını Cumhuriyet'e mal etmek doğru mu? Cumhuriyet, nihayetinde, modern Fransız tarihinin sadece bir bölümü. Üstelik, Cumhuriyet'in de üzerinde durduğu temel paradigma, Cumhuriyet'ten önce, 1789 Devrimi'yle, kurulmuş bulunuyor.

Bir kısım tarihçiler (özellikle Jaurès, Soboul ve takipçileri), “Terör'ü iç ve dış tehdite verilen bir tepki” olarak değerlendirme eğiliminde olmuşlardır. Buna göre, Devrim esas itibariyle bu tür şiddet unsurlarını içermemekle birlikte, çevresel şartlar Jakobenleri teröre itmiştir. François Furet'nin başını çektiği revizyonist ekol ise, şiddetin devrimin tabiatında mevcut olduğunu ve Fransız Devrimi'nin başlangıçtan itibaren “raydan çıktığını” düşünmektedir.⁷

Burke'ün *Reflections on the Revolution in France*'ını Devrim'den bu yana yapılan bütün Devrim analizleri içinde müstesna bir yere layık kılan, belki de bu konuda yaptığı isabetli gözlemler ve öngörülerdir. Burke, Devrim'in ve Terör'ün üzerinden geçen iki yüzyıla rağmen çağdaşlarımızın göremediğini; bırakınız Terör yıllarını, henüz Devrim'in ikinci yılını dahi yaşamadan öngörebilmiştir.

Burke, Fransız Devrimi'nin Amerikan ve İngiliz Devrimleri'nden farklı olarak, bir paradigma değişikliğini beraberinde getirdiğini anlamıştır. Bu, soyut akli ve insan iradesini merkez alan bir paradigmadır. Amerikan ve İngiliz Devrimleri, tarihin belli bir anında kesintiye uğrayan geleneksel/somut hakları yeniden tesis ederek tarihin sürekliliğini sağlamayı hedeflerken;

⁷ Aynı eser, s. 12-15.

Fransız Devrimi geleneğe sırt çevirerek, soyut akıl ışığında yeni bir toplum, yeni bir siyaset hatta yeni bir insan “yaratmayı” amaçlamaktadır. Burke, bu temel tespitten hareketle, Fransa’da artık hiçbir şeyin eskisi gibi olamayacağını, ülkeyi tehlikeli bir maceranın beklediğini düşünmektedir.⁸

Burke bu gözlemleri yaparken elbette bir müneccim değildi. Esasen, Devrim’in ilk yılında öyle gelişmeler yaşanmıştı ki, bu gözlemleri yapmak için müneccim olmaya gerek yoktu. Geleneksel bir kurum olan Etats généraux’un kendisini önce Millet Meclisi (17 Haziran) sonra Kurucu Meclis olarak ilan etmesi (9 Temmuz 1789), Bastille’in düşmesi (14 Temmuz), ayrıcalıkların ve -kısmen- feodalitenin kaldırılması (4 Ağustos) ve Yurttaş ve İnsan Hakları Beyannamesi’nin kabulü (26 Ağustos 1789) Devrim’in takip edeceği seyri ortaya koymaktaydı.⁹ Burke, Meclis’in önde gelen üyelerinden Rabaut de St. Etienne’in şu sözlerini yaşanan sürecin özeti ve olacakların habercisi olarak görmektedir: “Fransa’nın tüm kurumları halkı mutsuz kılmaktadır. Halkı yeniden mutlu etmek için kanunları, düşünceleri, adetleri, ..., insanları, nesnelere, kelimeleri değiştirmek, ... her şeyi yıkmak, evet yıkmak gerekir. Her şeyin yeniden yaratılması gerekir.”¹⁰

Kurucu Meclis’in kabul ettiği Yurttaş ve İnsan Hakları Beyannamesi de Devrimci aklın soyut yaklaşımını örneklemek için yeterlidir. Burke, *İngilizlerin* geleneğe dayanan somut haklarını, evrensel *insan* haklarına tercih etmektedir. Bireyi toplumdaki soyutlayan doğal haklar anlayışı, esasen antisosyaldir. Doğal haklar teorisi, Rousseaucu bir yaklaşımla toplumsal hayatın ve medeniyetin kazanımlarını küçümsemekte ve “doğal” özgürlüğü “toplumsal/geleneksel” özgürlüğe tercih etmektedir.¹¹ Doğal haklar teorisinin soyut ve antisosyal niteliği belirlendikten sonra, Devrim’in esas itibarıyla Medeniyet/Toplum/Gelenek çözücü bir seyir izleyeceğini öngörmek kehanet olmasa gerektir. Tarihin dışına bir kez çıktıktan sonra bir kez daha çıkmamak için bir neden yoktur. “Ölçü” kaybolduktan sonra anarşi, şiddet ve Terör kaçınılmazdır. İnsan aklına duyulan sonsuz güveni de eleştiren Burke’ye göre, “tabiata meydan okuyan” Devrimciler, “bütün maceracılar, proje mucitlerine, simyagerlere ve şarlatanlara kapıyı açmış oldular.”¹²

⁸ BURKE, Edmund, *Reflections on the Revolution in France*, The Liberal Arts Press, New York, 1955, s. 56, 99-100, 194-200.

⁹ Burke’ün bir avantajı belki de *Reflections*’ı kaleme alırken İngiltere’de Fransız Devrimi’nin ilkelerini savunan Revolution Society’yi ve bu gruptan Dr. Price’ı karşısına alması olmuştur. Münazara, bilgi kısıntılarını iç tutarlılığı olan birer teze dönüştürür, düşünceleri kristalleştirir.

¹⁰ BURKE, *Reflections*, s. 195, 6 numaralı dipnot.

¹¹ RAYNAUD, Philippe, “Révolution française”, in *Dictionnaire de la philosophie politique*, 3. édition, RAYNAUD, P. & RIALS, S. (éd.), PUF, Paris, 2003, s. 670-671.

¹² BURKE, *Reflections*, s. 199.

Burke'ün işaret ettiği önemli hususlardan biri de Devrim'in kökenindeki kriticizmdir: "(Fransız devrimcileri) her şeyi eksikleri ve kusurları açısından ele alıyorlar ve bu eksikleri ve kusurları alabildiğince abartıyorlar. Bir çelişki gibi görünebilir ama sürekli olarak eksik ve kusur aramakla uğraşan kişiler reform yapmak için uygun kişiler değildir. ... Kusurlardan nefret ede ede, insanları da sevmez olurlar."¹³

Bu antisosyal kriticizm, soyut akılcılık ve iradi pozitivizmle birlikte Fransa'nın Devrim'den tevarüs ettiği paradigmanın temel unsurlarını oluşturmaktadır. Fransız halkı bu yüzden hep eleştirmekte, bir türlü sevmemekte, bir türlü sevinememektedir. Fransa bu nedenle soyuttan somuta inip gerçek problemleriyle yüzleşememekte, her sıkıştığında "exception française" olarak kalmayı yeğlemektedir. Sorunlarıyla yüzleşmeyi kabullendiğinde ise, kısa yoldan, kanunla ya da şiddetle çözüm aramakta; reform için gerekli sabrı bir türlü gösterememektedir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Fransız Devrimi'nin önemi ve etkisi, sadece Fransa ile sınırlı değildir. Öyle olsaydı, Fransa'nın Devrim'le yerleşen paradigmadan kaynaklanan sorunları üzerinde bu kadar kafa yormamıza gerek kalmazdı. Oysa Devrim, modernitenin en önemli fenomenlerinden biridir. Devrim, Onaltıncı yüzyıldan bu yana gelişen sübjektivizmin iktidara geldiği andır. Protestan coğrafyada sübjektivizmin alt yapısının Reform'la hazırlanmış olması o ülkelerde bu tarz bir (epistemolojik/ontolojik) devrimi gereksiz kılmıştır. Öte yandan, Devrim modernitenin liberalizmle birlikte iki büyük ideolojisini (muhafazakarlık, sosyalizm) tetikleyerek, çağdaş düşünce dünyamızın oluşmasında belirleyici rol oynamıştır. Biz burada Devrim'i özellikle muhafazakarlık ideolojisi açısından değerlendirmek istiyoruz.

Buraya kadar anlatılanlar, yazının Fransız Devrimi'ni kökten mahkum ederek sonlanacağı intibahı vermiş olabilir. Özellikle muhafazakarlık ideolojisine sempati duyanlar, bu yazının sonunda Fransız Devrimi hakkında negatif bir son hüküm bekliyor olabilirler. Ancak bize göre, Fransız Devrimi'ne bir bütün olarak karşı çıkmak hakkaniyete sığmaz.

Öncelikle, geleneğin her türlüünü körü körüne yüceltmek anlamsızdır. Muhafazakarlar, Burke'teki iyi devrim-kötü devrim ayırımına dikkat çekerken; benzeri bir ayırımın gelenek için de yapılabileceğini göz ardı etmemelidirler. Ayrıca, dünyevi/akli bir gelenekle dünyevi/akli bir devrim karşı karşıya gel-

¹³ Aynı yer.

diğinde birini diğerinden üstün tutmamızı gerektiren üst norm neye göre belirlenecektir? Öte yandan, toplumun gelişen ihtiyaçlarına cevap vermekten uzak, donmuş bir geleneğin devrime davetiye çıkaracağı açıktır. Nitekim, Fransa'da Eski Rejim'in son dönemlerinde yapılan bütün reform girişimlerinin sonuçsuz kaldığını biliyoruz.¹⁴ Dolayısıyla biz, Fransa için Fransız Devrimi'ni eleştirenlere katılmıyoruz. Tabii ki, Devrim'in izlediği seyir "tarihin sunduğu tek alternatif" değildir; tabii ki Terör, Fransa'yı kalıcı biçimde yaralamıştır. Ancak Eski Rejim'in reform becerisinin de sınırlı olduğunu, Eski Rejim'in de üniformist ve merkezîyetçi bir politika uygulamaya çalıştığını biliyoruz.

Bize göre, Devrim'de eleştirilmesi gereken hususlar; Devrim'in evrenselci söylemi, Devrim'in transferi düşüncesi ve Devrim'in monolitik okumalarıdır. İlk olarak, Devrimcilerin mevcut siyasi ve toplumsal düzeni aşmak için soyut ve evrensel bir söylem geliştirmeleri anlaşılabilir bir durum olmakla birlikte bu söylemin hakikaten evrensel bir geçerliliğe sahip olabileceğinin düşünülmesi yanlıştır. Somut bir durumda ortaya çıkan çözümler her yerde ve her zaman aynı şekilde uygulanamaz. İnsan halleri hiçbir zaman aynı şekilde tekrar etmez. Çünkü insan, içgüdüleriyle yaşayan bir canlı ya da iradesi olmayan bir makina değildir. İkinci olarak, Devrim'i bir önceki örneğe bakarak kurgulamak ya da denetlemek mümkün değildir. Devrim'in ne sebepleri ne aktörleri ne de sonuçları transfer edilebilir. Son olarak, Devrim'i meşrulaştırmak için Devrim'in toplumun her kesiminden kabul gören ya da görmesi gereken bir fenomen olarak sunmak yanlış olur. Fransız Devrimi de *liberal* ve *liberticide* anlarıyla, (Siéyes hariç!) sürekli rol değiştiren iktidar ve muhalefet aktörleriyle, içeride isyanları ve dışarıda savaşlarıyla çok farklı değerlendirmelere açık bir hadisedir.

Fransız Devrimi, yapıldığı an için kaçınılmaz olabilir. Ancak, aradan geçen iki yüzyılı aşkın zamanda, Devrim'in getirdiği paradigmanın bir türlü aşılabilmesi nedeniyle Fransa'da yaşanan sorunlar muhafazakar bakış açısını haklı çıkarmaktadır: Somut bir durumda ortaya çıkan çözümler her yerde ve her zaman aynı şekilde kullanılamaz. Fransız Devrimi yeni bin yılın başında, Fransa'nın olduğu kadar Fransız modelini benimseyen ülkelerin de ayağında bir pranga gibi durmaktadır. Bir paradigmanın, doğduğu ülkede bile gerilerken taklit edildiği ülkelerde sonsuza dek aynı şekilde sürmesi mümkün olabilir mi?

¹⁴ Hatta Alman yazarlar, Almanya'daki aydınlanmış kralların (aufgeklärte Despoten) onsekizinci yüzyılın ikinci yarısında yaptıkları reformlar sayesinde Almanya'da Devrim'e gerek kalmadığını belirtmektedirler. Örneğin; GRIMM, Dieter, *Deutsche Verfassungsgeschichte*, Suhrkamp, Frankfurt am Main, 1988, s. 19-22.